

שז"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 37

מלכת צובע

הקדמה

מלאכת צובע הינה אחת מל"ט מלאכות האסורות בשבת מן התורה¹. במלאכת המשכן היו צובעים בצבעים שונים את יריעות המשכן- המכסות אותו², עורות האילים המאודמים, שנצבעו באדום על ידי סממנים מיוחדים³, או יריעות שנשזרו מחוטים שנצבעו בצבעי תכלת וארגמן ותולעת שני⁴.

שיעור כמות הצביעה שחייבים עליה מן התורה, היא צביעת חוט שאורכו ארבעה טפחים ומעלה (כשלושים ס"מ), או על שטח דבר אחר, שאם היה חוט היה ניתן לטוות ממנו חוט שאורכו ארבעה טפחים⁵, ופחות משיעור זה אין איסורו מדברי תורה אלא מדברי חכמים⁶. כמו כן, מן התורה מלאכת צובע אסורה רק במקום בו הצבע מתקיים לאורך זמן על גבי הדבר הנצבע, אולם אם הצבע אינו מתקיים לאורך זמן, פטור על הצביעה מן התורה⁷, אולם חכמים אסרו את מלאכת הצביעה גם כאשר הצבע אינו מתקיים⁸.

גם צביעה על גבי עור אדם אסורה משום צובע⁹, ונחלקו בגמרא האם איסורה מהתורה או מדרבנן¹⁰, והעיקר להלכה שאין איסורה מהתורה אלא מדרבנן¹¹.

וגם צובע אותם, או תה שמערב מים עם תמצית המוכנה מערב שבת, כיצד הדרך הנכונה להכין בשבת?

להלכה, אין איסור צביעה בשבת במאכלים המיועדים לאכילה או במשקים המיועדים לשתייה, ולכן אין איסור להכין פטל או תה ע"י תמצית, משום שכוונתו לשתייה ואין כוונתו לצבע²¹. ואפילו אם נהנה גם מהצבע שמקבלים המים אחר שמערבם, ג"כ אין איסור, הואיל ואין עיקר כוונתו לצבע, אלא לטעם²².

ועל הצד היותר טוב כשאפשר, ישתדל לתת את המים על התמצית שבזה אין כלל חשש צובע, הואיל ובאופן זה אינו צובע את המים, אלא מבהיר את צבע התמצית על ידי הוספת המים²³.

האם מותר לערב בשבת מעט יין אדום לתוך יין לבן כדי לקדש עליו (שעל דרך הסוד יש עניין ביין אדום דווקא), ולא בשביל הטעם, או לתת צבע מאכל בתבשיל כדי לייפותו לאכילה?

כאמור, להלכה נפסק שאין צביעה באוכלים שכוונתו לאכילה²⁴, ונחלקו רבותינו

צביעה שאין איסור צובע כלל בדבר הנזרק, הואיל ואין לו כלל עניין בצביעה¹⁶. אולם, יש להימנע לכתחילה מלנגב הצבע מידי או מפיו במגבת או במטלית (רב פעמית) נקיות, משום צובע, הואיל והצבע מתקיים על המפה¹⁷, ולכן לכתחילה ישטוף במים ויעביר הצבע ואח"כ ינגב. ובמקום צורך, כגון שידיו מטונפות ואין לו אפשרות אחרת לנקותם, גם במטלית נקיה מותר, כיון שבפועל מלכלך את המטלית ואינו מתכוון לצבוע אותה¹⁸.

האם מותר להבריש את הנעלים בספוג מיוחד שגורם להבריק את הנעל ללא שום צבע (בתוך הספוג בלוע משחת ווזלין או שמן אחר שקוף), ואינו מוסיף או משנה את הצבע כלל?

הברקה של נעלים או שאר דברים, על ידי חומר מבריק, גם כן אסורה משום צובע, אפילו אם היו הנעליים צבועות כבר וראויות ללבישה גם בלי ההברקה, כיון שעל ידי הוספת הברק משנה את המראה מממה שהיה בתחילה¹⁹, מלבד איסור צובע יש גם איסור ממרח כאשר מורח משחה כדוגמת ווזלין על הנעליים²⁰.

תרכיז מתוק (פטל), המוסיף טעם במים

האם מותר לאכול בשבת מיני מאכל הצובעים את השפתיים והלשון, או את הידיים, כמו סלק ורימונים או ארטיקים וסוכריות למיניהם? ומה הדין אם חפצים ונהנים מהצבע שנצבע?

צביעה על גוף האדם אסורה¹², אולם מותר לאכול פירות וירקות המשאירים צבע על הגוף, וכן ממתקים המכילים צבע, למרות שעל ידי האכילה הפה והידיים נצבעים, הואיל ועיקר כוונתו לאכול, ולא לצבוע בהם את גופו, והצביעה נעשית מאליה, ובנוסף אין דרך צביעה בכך לכן אין לחשוש לאיסור צובע¹³. גם מי שאוהב את המראה של הצבע על שפתיו כמו מקצת הילדים הקטנים, הרי זה מותר מעיקר הדין¹⁴, ומ"מ יש להימנע לכתחילה אם נהנה מהצבע ומכוון גם לזה¹⁵.

אדם שהתלכלך בפניו או בידיו אחר אכילתו ורוצה לקנח את ידיו במטלית נקיה או בנייר סופג (טישיו) חד פעמי, האם יש לחשוש לאיסור צובע, בכך שהמטלית נצבעת בצבע האוכל?

מותר לנגב את ידיו במגבת נייר חד פעמית שמיועדת לזריקה, ואין לחוש בזה משום

ס"ק יח, וכ"ש הכא דהוא כלאחר יד. וכן משמע בשער הציון סימן שג ס"ק סה.
15 משנ"ב סימן שג ס"ק עט. ובשעה"צ ס"ק סה הקל בזה גם לנשים שחפצות בצבע היוצא מן המאכל.
16 שו"ע סימן שכ סעיף מה, גבי קורי עכביש שהתיר משום צובע, דלא שייך צביעה בדבר הנזרק, ורק חשש משום רפואה.
17 שו"ע סימן שכ סעיף כ. ועין עוד בהערה הבאה בשם שו"ע הרב.
18 משנ"ב שם ס"ק נט. משום דהוי דרך לכלוך ואינו אסור מעיקר הדין, רק בדרך חומרא.
ובשו"ע הרב (סי' שב, בקונ"א סק"א) כתב שבזמנינו שאין דרך כלל לצבוע באופן זה, אף השו"ע יודה להתיר לכתחילה, אפי' שלא במקום צורך.
19 משנ"ב סימן שכ ס"ק יב, וס"ק טז. ושעה"צ שם ס"ק טז.
20 שם.
21 שו"ע סימן שכ סעיף יט, ומשנ"ב שם ס"ק נו.
22 משנ"ב שם.
23 על פי שעה"צ סימן שיח ס"ק סה.
24 כדלעיל בשאלה הקודמת.

1 משנה שבת פרק ז משנה ב.
2 ירושלמי שבת פרק ז הלכה ב.
3 עפ"י רש"י פרשת תרומה (שמות כה ה).
4 רש"י פרשת תרומה (שמות כו א).
5 גמ' שבת (קה-קו). ורמב"ם הלכות שבת פרק ט הלכה יג.
6 משנ"ב סימן שכ ס"ק נט.
7 גמ' שבת (קב:). וברמב"ם שם.
8 משנ"ב סימן שכ ס"ק נט ושעה"צ שם ס"ק סו.
9 שו"ע סימן שג סעיף כה.
10 גמ' שבת צד: - צה.
11 משנה ברורה סימן שג ס"ק עט.
12 כמבואר בהקדמה.
13 משנ"ב סימן שכ ס"ק נח, ושעה"צ סימן שג ס"ק סה.
14 שבאופן זה אין איסור מהתורה אפי' שלא על הגוף, וחשוב כפסיק רישא בתרי דרבנן (צביעה על הגוף, ודבר שאינו מתקיים, ואינו דרך צביעה), שמותר. וכ"כ בשעה"צ סימן שטז

האחרונים כאשר כוונתו רק לצבע ולא לטעם כמו נידון השאלה, יש שכתבו לאסור משום צובע, ודין 'אין צביעה באוכלים' נאמר רק כשעיקר כוונתו לאכילה אפי' שנהנה מהצבע, אולם כשמכוון לצבע בלבד הרי זה אסור מדרבנן משום צובע²⁵.

ויש שהתירו גם באופן שמכוון לצבע בלבד, וכל שצובע מאכל או משקה הראויים לאכילה או לשתיה אין בזה משום איסור צובע²⁶.

האם מותר לצבוע מים הראויים לשתיה לשם נוי בלבד כמו צביעת מים שבאגרטל, או צביעת מים לשם משחק כגון לצבוע מים בפטל, שלא לשם שתייה?

דין 'אין צביעה באוכלין ומשקין' נאמר דווקא באוכלין ומשקין שנועדו לאכילה, וכאן הואיל והמים אינם מיועדים לשתיה כלל הרי זה אסור מדרבנן²⁷. גם לדעת הפוסקים שהתירו לעיל צביעה במשקין כאן יאסרו, משום שהמים אינם מיועדים לשתיה כלל.

סבון אסלה המותקן בבית הכסא, המיועד לחיטוי, ומפיץ ריח טוב עם הורדת המים, ובנוסף צובע את המים שבאסלה, האם אפשר להשתמש בו בשבת? וכיצד ינהג מי שהגיע לבית הכסא שמותקן בו סבון זה?

נחלקו הפוסקים האם להתיר לכתחילה להשתמש בשבת בסבון אסלה הצובע את המים. יש שהתירו מכמה טעמים המובאים בהערה²⁸, ויש שאסרו לכתחילה להשתמש בסבון הצובע²⁹, אלא אם כן אם מתארח אצל אחרים, או שנמצא במקום ציבורי, שאין לחוש לאיסור צובע באופן זה אלא יוריד את המים משום כבוד הבריות בצירוף הטעמים הנ"ל³⁰.

אם הסבון הצובע נמצא במיכל המים ולא באסלה, לכל הפוסקים מותר לכתחילה, שאין המים נצבעים בידי אלא כבר היו צבועים ורק הוציאם מהמיכל, והמים החדשים במיכל נצבעים בגרמא, וגרמא באיסור דרבנן כשאינו מכוון לכך מותר³¹.

האם מותר להניח חומר חיטוי כגון יוד וכדו' על גבי חתיכת בד להניחו על גבי פצע בשבת?

כאשר מוסיפים טיפות יוד למים או על גבי תחבושת, לשם חיטוי ורפואה, במקום שהתירו משום רפואה, אין לחוש משום צביעה, הואיל ואינו מכוון לצבע כלל, אלא לרפואה בלבד, ובאופן זה אין מחלוקת שאין כאן משום צובע³². וכ"ש כאשר מניח את היוד על גבי חתיכת בד הנזרקה, כבר כתבנו לעיל שאפילו אם אינו צורך רפואה כל שהוא דרך לכולך מותר³³.

האם מותר להשתמש במשקפיים שמשנתנים צבעם לצבע כהה כשנחשפים לאור השמש, ובצל חוזרים להיות שקופים?

משקפיים העשויות מחומר מיוחד שמשנתנה לפי תנאי הסביבה אין בהם משום צובע מן התורה, כיון שאינם כדרך צביעה האסורה מהתורה, אלא רק כעין גילוי מכסה על ידי שינוי הסביבה. ובנוסף צביעה זו אינה עשויה להתקיים אלא משנתנה כל הזמן לפי תנאי הסביבה. וכן לא נעשה בידי אדם אלא בדרך גרמא וכלאחר יד, ולכן מותר ללכת עם משקפיים אלו בשבת³⁴.

כלים המשנים צבעם לפי מידת החום, כגון כוס שמציגה תמונה כשמוזגים לתוכה שתיה חמה, ונמחקת התמונה כשהכוס מתקררת, או כלי אכילה של תינוקות שמשנים צבעם במגע עם חום, או שימוש במד-חום המשנה צבעו כשמתקרב למצח חולה שיש לו חום גוף גבוה, האם הם מותרים בשימוש?

גם כלים אלו, כמו המשקפיים, עשויים מחומר מיוחד שמשנה צבעו לפי תנאי הסביבה. יש שהתירו להשתמש גם בכלים אלו מהטעמים שהתירו שימוש במשקפיים³⁵. אולם, יש שהחמירו כיון שנעשה השינוי בידיים על ידי מזיגת האוכל ולא כלאחר יד כמו המשקפיים. וכל אחד ינהג כדברי רבותיו³⁶.

ואם אינו מעוניין כלל בשינוי הצבע ואינו עוקב אחריו, מותר להשתמש בכלים אלו, ובפרט אם אין לו כלים אחרים³⁷.

ולצורך חולי, או לצורך קטן המוגדר כחולה שאין בו סכנה, כגון שאינו אוכל מכלים אחרים, או מכשיר מדידת חום המשנה צבעו בהתקרבו למצח של אדם שחום גופו

עולה, מותר גם למחמירים, אפי' שזו פעולה בידיים³⁸. ובלבד שיש צורך בבדיקה כדי לדעת את דרך הרפואה, ואם אין משמעות לבדיקה, אלא רק כדי לדעת את מידת החום, אין זה צורך המתיר לבצע בבדיקה רפואית כזו בשבת.

האם מותר להשתמש לבדיקות רפואיות עם מקל שמשנה צבעו לפי הממצא שהוא בא עמו במגע (כמו בדיקות קורונה, או בדיקות לאבחון דלקת)?

במקרים הנ"ל הצבע לא משתנה חזרה אלא נשאר קבוע, ובכל זאת אין לאסור משום צובע, כיון שהמקל נזרק חשוב כאינו עומד להתקיים. וכאן יש להתיר מדין חולה שאין בו סכנה שהתירו בו את השבותין³⁹. ויש לציין שאם אין צורך בבדיקה זו כדי לדעת את דרך הרפואה, אלא רק לשם ידיעה בלבד, אין להתיר בבדיקה רפואית בשבת.

אבקות פודרה למיניהן המיוצרות ללא שמן, האם מותר לתת אותם על הפנים לנוי בשבת?

כפי שהתבאר בהקדמה איסור צביעה בשבת הוא גם בגוף האדם, ולכן שימוש במוצרי איפור הנפוצים אסור בשבת⁴⁰, ואפילו אם מחזיקים זמן מועט מאד גם כן אסור מדרבנן, ככל שהצבע עומד על הגוף בזמן שצובעו, ומשנה לשבח את צבע הפנים או הגוף⁴¹.

ונחלקו הפוסקים בדורות האחרונים אם יש להתיר צביעה באבקת פודרה צבעונית שאינה נדבקת לעור כלל, אלא מונחת עליו כמכסה, ובנקל אפשר להסירה אפי' מיד עם הנחתה על הגוף או הפנים ואינה משאירה שום רושם כלל. יש שאסרו גם בזה⁴², ויש שהתירו, משום שאין זו צביעה כלל, שאין הצבע נדבק כלל על עור הפנים, אלא רק מונח עליו כמו בגד⁴³.

אולם באבקה שיש בה מעט שמנונית או משחה, הגורמת לאבקה להידבק לעור, אפילו לזמן מועט, גם המתירים באבקות הנ"ל, מודים באופן זה לאסור משום צובע.

ולאוסרים להשתמש באבקה היבשה, אם הצבע נועד לחזק את הצבע הקיים בגוף ולהוסיף לו חיות, ואינו משנה את צבע העור כלל, אפשר שיש להתיר, ובפרט במקום צורך ובמקום כבוד הבריות⁴⁴.

25 חיי"א כלל כד בנשמ"א ס"ק ג, הובא במשנ"ב שם.

26 שו"ת שבט הלוי ח"י סימן נו. וחו"ע ח"ה דיני צובע הע' יא. עפ"י פמ"ג א"א סי' שכ ס"ק

כה הובא במשנ"ב שם.

27 משנ"ב סימן שכ ס"ק נו.

ובאגלי טל (מלאכת לאות ט) כתב עפ"י הרמב"ם שאינו אסור אלא מדרבנן ולא מדאורי (הובא בחו"ע ח"ה דיני צובע הע' ט).

28 אול"צ ח"א סימן כט, וחו"ע ח"ה דיני צובע ס"ט. משום שאינו מכוון לצבוע אלא לחטא ולהפיץ ריח, ועוד שצביעת המים נעשית בגרמא ע"י הורדת ידיהם, ובנוסף אין למים אלו בכלל קיום שהרי גם הם עומדים לעבור בשטיפה הבאה, וא"כ זהו דבר שאינו מתכוון בגרמא באיסור דרבנן שהוא מותר.

29 שו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן יד, ושו"ת שבה"ל ח"ה סימן קסז. והטעם שאין זה ממש נחשב אינו מתכוון שהרי יכול להשתמש בסבון שאינו צובע, ואם רוכש דווקא צובע אפשר שדינו כמכוון לכך, וכן אין הורדת המים נחשבת כל כך לגרמא אלא רק הסרת מונע.

30 כמבואר בשו"ע ובמשנ"ב סימן שיב.

31 שם.

32 שו"ע סימן שכח ס"ז, ומשנ"ב ס"ק יז, שהתירו שבות על ידי ישראל במקום חולי ע"י שינוי לכו"ע, וכאן שאין זה דרך צביעה מותר במקום חולי.

33 לעיל, עפ"י שו"ע סימן שכח ס"ק מה.

34 שו"ת שבט הלוי ח"ה סימן לט. וחו"ע ח"ה דיני צובע ס"ז. שש"כ פרק יח סי"ח. משום שכאן זהו גרמא ותלת דרבנן שאינו דרך צביעה ואינו מתקיים וכלאחר יד עפ"י משנ"ב ס"י

שטז ס"ק טו ובשעה"צ שם ס"ק יח,

35 על פי שו"ע סימן שיד סעיף א, שהתיר פסיק רישא, באיסורי דרבנן, וכאן זהו פסיק

רישא בתרי ותלת דרבנן.

36 שבט הלוי שם ושש"כ שם.

37 ככל דין פסיק רישא דלא ניחא ליה או לא איכפת ליה בתרי דרבנן ע"י משנ"ב סימן שטז

ס"ק טו ובשעה"צ ס"ק יח.

38 שו"ע סימן שכח ס"ז, ומשנ"ב ס"ק יז, שהתירו שבות על ידי ישראל במקום חולי ע"י

שינוי לכו"ע, וכאן שאין זה דרך צביעה מותר במקום חולי.

39 שו"ע סימן שכח ס"ז, ומשנ"ב ס"ק יז, שהתירו שבות על ידי ישראל במקום חולי ע"י שינוי לכו"ע, וכאן שאין זה דרך צביעה מותר במקום חולי.

40 שו"ע סימן שג סעיף כה.

41 שו"ע שם שאסר לטוח הפנים בבצק וכשנוטלתו מאדים, אף על פי שהצבע האדום שנותר על הפנים אינו לזמן מרובה כלל.

42 שו"ת שבט הלוי ח"ה סימן לג. שש"כ פרק יד סעיף סה. כמו שאסור לטוח פניו בבצק.

43 שו"ת אג"מ ח"א תאו"ח סי' קיד. שו"ת יב"א ח"ה סימן לו. ואינו דומה ללטוח פניו

בבצק, ששם הצבע הוא חלק מהפנים.

44 פסק"ת סימן שג סעיף יד.

ומשמע שם להתיר אפילו אם עומד הצבע על הגוף לזמן מועט, כל שלא נמצא כל השבת חשוב כארעי (שעה"צ סי' שג ס"ק סח), ועל גוף האדם במקום צורך גדול או כבוד הבריות אפשר דמותר.